

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 106 (16564)

2002 чылдың
сентябрь 14,
СУББОТА

Ат салган шагы 18.00
Садар өргээ 4 рубль.

ТР-НИН САҢ-ХӨӨ ЯАМЫЗЫНДА МЫНЧААР ХУВААГАН

Бөгүнге чедир бюджеттен шалың алыкчыларыңга шалыңны август айга чедир төлээн. Бо чылдың сентябрь 5-те федералдыг бюджеттен келген 191,4 млн. рубльди мынчаар хувааган:

- август айны кириштир шалың төлээринге – 105,7 млн. рубль;
- сентябрь айның уруглар пособиенге – 14,8 млн. рубль;
- сентябрь айда өскүс уруглар, ажаап-тежээр кижилери чок арткан уруглар пособиенге – 7,3 млн. рубль;
- сентябрь айның стипендиязынга – 0,2 млн. рубль;
- «Инвалидтерниң социал камгалалының дугайында» федералдыг хоойлуну боттандыраарыңга – 4,2 млн. рубль;
- социал адырның албан черлерин капитал септээринге – 2,8 млн. рубль;
- коммунал ачы-дузазынга – 23 млн. рубль;
- транспорт чарыгдалдарыңга, КЧМ садып алырыңга – 3,6 млн. рубль;
- өөредилге номнарын төпчүдүп садып алырыңга – 2,3 млн. рубль;
- харылзаа ачы-дузазынга – 1,4 млн. рубль;
- аарыг улусту республикадан дашкаар черлерге эмнедиринге – 1,1 млн. рубль;
- эрге-хоойлу камгалаар органнар ажилдакчыларының чем орунуга акша компенсациязын төлээринге – 0,6 млн. рубль;
- командировка чарыгдалдарыңга – 1,8 млн. рубль;

—культура органнарыңга субсидияга (парк, киновидео төп), «Тывагаз» бүдүрүлгезинге, «Тываның агаар оруктары» ААН-ге, массалыг информация чеп-сектеринге – 4,3 млн. рубль;

—өске-даа чарыгдалдарга – 4,2 млн. рубль;

2002 чылдың 8 айларында Тыва Республиканың ниити бюджетинге 379,7 млн. рубльди хууда бюджеттен кириер тургаш, 397,3 млн. рубльди кириген азы 105 хуу болган. Эрткен чылдың 60 үезинге бодаарга, хууда орулгалар 1,6 катап өскөн. Ынчалза-даа бюджетче чылда эвээш болуп артпышаан. Кызыл хоорайның тус чер бюджетинге 118,5 млн. рубльди чыып кириер тургаш, 112,4 млн. рубльди кириген азы планны 95 хуу күүсеткен. Таңды кожуун 99 хуу күүсеткен.

Чыл эгезинден бээр федералдыг бюджеттен 2737,8 млн. рубль саң-хөө дузаламчызын алган азы 99 хуу болган. Оон аңгыда 90 млн. рубль бюджет чээлизин алган, а август айда алган 40 млн. рубльди бюджет адырының ажилдакчыларының шалыңын төлээринге чарыгдан.

Ай санында уруглар пособиенге сонгаарладып, шилчип турар кредитор өрези 145 млн. рубльди бар аргаларны ажыллап, 2002-2003 чылдарда төлээр.

Чизе — 2002

ТОДАРАТКАН

Кызылга чизе чорудар комиссияның хуралы хоорай чагыргазының бажыңыңа болуп эрткен. ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.В. Вусатый, ТР-ниң Статистика комитетиниң, хоорайның иштики херектер эргелелиниң харысалгалыг ажилдакчылары, чуртталга-коммунал ажил-агый, транспорт, харылзаа бүдүрүлгелериниң төлээлери оң ажылыңга киришкен.

2002 чылда чон чизезин Кызыл хоорайга чорударының белеткелинге хамаарышкан айтырыгларны аңаа чугаалашкан. Бо талазы-биле дыңнадыгларны чизе эрттирер комиссияның даргазы Игорь Ромазанов, хоорайга чизе эрттирер республиканың статистика комитетиниң төлээзи Тамара Мельникова кылган. Чизечилерге хоорайның транспортунга халас чоруурунун шынзылгаларын тыпсырының, хоорайның дугаары чок бажыңнарын дүрген дугаарлаарының, караңгы кудумчуларга, подъездилерге электри чырыын кириериниң дугайында болгаш өске-даа кылыр ажилдарны тодараткан. Хоорайда даштыкы чурттарның 124 хамаатызы бар.

Бистин корр.

СЕНТЯБРЬ 15 — Арга-арыг ажилдакчыларының хүнү

БҮЗҮРЕЛИВИС УЛУГ

Тыва Республика — бодунуң кайгамчык каас-чараш бойдус чурумалы-биле Сибирь девискээринде онзаланып турар булуңнарның бирээзи. Чеже-даа даглыг, даштыг болза, оң девискээриниң 60 хуузун арга-арыг ээлеп турар. Ынчангаш ону камгалаар, кадагалаар, чөп ажыглаарыңга таарымчалыг байдалды тургузар база арга-арыг өрттеринден камгалап өстүреринге санитарлыг ажилдарны чорудар дээш Тываның арга-арыг ажилдакчылары төлептиг үлүг-хуузун кирип турар.

Арга-арыг — бистин үнелеп четпес национал байлаавыс-тыр. Бойдустан өске курлавырлары-биле бир демей, арга-арыг чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге төлептиг үлүү кирип турар. Сөөлгү чылдарда Россия деннелинде безин арга-арыгның камгалалы кошкан, төтөглекчилер ону кам-хайыра чок кезип, сайгарлыкчыларга садып, харын-даа даштыкы чурттарже үндүрүп турар таварылгалар илереп турар. Арга-арыг камгалалының болгаш ажылгал ыяшты чөп, чонун, күрүнениң негелдезинге дүүштүр ажыглаар талазы-биле РФ-тин Чазаа тодаргай программаны ажилдап кылып турар. Ол удавас амьдырал кырыңга кестүп кээр дээрзинге бүзүрелим улуг.

Арга-арыг — ол дээрже чиг эт курлавыры эвес дээрзин кижги бүрүзү билип алыры чугула. Ол хемнерниң суун турум тударыңга, хаттан, сугдан болгаш кандаашкындан хөзүннүн үрелирин камгалаарыңга, агаар кислородтун балансызын таарыштыраарыңга таарымчалыг байдалды тургузар.

Хаанныг Россияга 200 чыл бурунгаар арга-арыг ажил-агый тургустунуп, ону күрүне бюджетинче кириген. Тывага кажан ТАР Россияның составыңга эки тура-биле каттыжып киргенде, ийи чыл болганда, областың күүсекчи комитетиниң чаныңга арга-арыг килдизи тургустунуп, чоорту кожууннарга арга-арыг ажил-агыйлары тургустунган. Үе-шагның чаартылгазы-биле рес-

ажыл-агыйларыңга дорт хамаарылгалыг болган дизимзе, частырыг чок. Республикада 10 арга-арыг ажил-агыйлары, 32 лесничестволар бар, ниитизи-биле ында 470 ажыг ажилчынар арга-арыг камгалалында доктаамал ажилдап турар. Арга-арыг ажил-агыйлары федералдыг бюджетте турар организация болгай. Акшаландырышкын долузу-биле келбейн турар. Ында чөптүг-даа, чөптүг эвес-даа чылдаганнар бар. Сөөлгү чылдарда бистин ажыглап турар техникавыс колдуу шупту хуусаазын эрттир ажилдап каапкан, эргижирээн. Шак ыңдыг үрелик, эрги техника-биле ажилдаарга карылгазы улуг. Өрт өжүрер дериг-херекселдер үениң негелдезинге дүүшпес, ону садып алыр акша-төгөрик айтырыгы нарын байдалда.

Чеже-даа федералдыг бюджетте турар болзувусса, акшаландырышкын айтырыгы нарын байдалда. Тургустунуп келген байдалды өөренип көргөш, арга-арыг ажил-агыйлары анаа орбаан. Ниити ажыглап турар акшавыстың 45 хуузун боттары-выс ажилдап ап турар бис. Ол колдуунда ыяш белеткелинден, тооруктан, кат-чимистен кирип турар орулгалар болур. Сөөлгү үеде ыяш хереклээр бүдүрүлгелер база эвээжеп турар. Одаар ыяшты чон садып ап турар, оң белеткелинче ажил-агыйлар улуг кичээңгей салбастан.

(Уланчызы 4-кү арыңда).

ГАРАНТ системазы-
документилер билээринге
таарымчалыг

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

- ✓ Нормативиг актылар
- ✓ Хоойлужудулгага тайылбырлар
- ✓ Отчет бээриниң хевирлери

СИСТЕМА
ГАРАНТ
ГАРАНТ-СЕРВИС

тел.: (394 22)
1-20-44

**Кызыл хоорай,
Чүлдүм, 40а,
офис 414**

«Тываның аныяктары» солунунун кол редактору
Вера Ооржаковна Куулар.

СОЛУН — АЖЫЛ-ИЖИ, АМЫДЫРАЛЫ, ЧОРГА АРАЛЫ

улуг үжүктөр чок чүве-дир» деп харыылап турганын ам сактыр мен. Ынчаар-ла каткы-хөг, баштак-биле ажылын «бызап» чорааш, үе билдиртпейн эртерге-даа, хоочуннарывыс ажылдап-ла чорлар ийин.

Амгы өйде «Шында» үениң маңын хензиг-даа бол, солун арнынга доктаадып, номчукчуларынга чедирер дээш чоокта ажылдай берген кол редактор Артур Хертек ажылын көскүзү-биле шуудаткан: ооң мурнунда турган компьютер дериг-херекселинден ангыда, чаа диктофоннар, пейджерлер-биле ажылдакчыларын «чепсеглээн».

«Шынның» школазын эрткен журналист редакторлап болур» деп, хоочуннар бо-ла чугаалажыр. Ындыгыларның бирээзи — Вера Куулар. «Тываның аныяктарынга» редакторлаандан бээр беш чыл болур. Ол беш чылдарның эгезин сактып ораарга, акшаландырышышкын чок, тиражы 100 бичии-ле ажыг, янзы-

ның сонуургалын чидирбес, оон-даа ыңай улам чаалап алыр сорулга-биле доктаамал күш-ажылчы тывызыксыг дилээшкенде. Херээжен редакторларны эр коллегалары арай кээргел-биле көөр: саазын садар, машина бо-ла үрелир, тираж айтыры, кадрлар, бо-ла бүгү чеже нерв, кадыкшылдың чеже кезиин

манавааны талазындан көргүзүп эккээр. Очулгага мергежи бар чыткан кижиге болгай. Хей-хей номчукчулар «ТА»-ның аныяк корреспондентизи Карина Дон-дактың материалдарын улуг сонуургал-биле номчаанын чугаалап турар. Чээрби-үжен хар аразында бо аныяктар тем-пизи дүрген улуг солуннарга

баргаш, «Тываның аныяктарының» кым-даа билбес, дыңнаваан, көрбээн чүүлдерни өске солуннардан ылгалдыг, солун бижидер» дээр негелдезин шингээди алган, хоочуннарда чыда калбайн, эки ажылдап чоруй баарлар дээрзинге бүзүрелис улуг. Ол — бистиң аныяк салгалывыс-тыр.

Республиканың интеллигенциязы, чогаалчылар, журналистер аразында «ТА»-дан эге базымын алганнар хей. Оларның чамдызын адап каайн: Светлана Монгуш, Чылгычы Ондар, Александр Даржай, Эдуард Мижит, Артур Хертек, Адыгжы Саая, Раиса Яндара, ооң уруу Ая Тюлюш. Ол улуг харысалга, ынчангаш солунуус

Совет тургузут килдизиниң эргелекчи Д.М. Чыдым корреспондентизи Вера Куулар-биле. (80 чылдар үезинде).

албас дээрил! Ооң кырынга солун дээш харысалга база бар болгай.

В. О. Куулар бодунун-даа, коллективтин-даа мурнунга сорулгаларны салып тура, аныяк журналистерни өөредирин эң чугулап көрүп турар. Сөөлгү каш чылдар бурунгаар тыва дылды арай кыдыра көрүп турганындан редакцияга ажыл айтырып кээп турар тыва аныяктар орус дылга бижир, чугаалаар боор. Боттары журналистикага сонуургалдыг-даа болза, оон чүү-даа үнемес — тыва солунга төрөөн дылын эки билир кижиге керек болгай. Дылга ынак, бижиринге салым-чаяанның бичии-ле көсчүгежи бар болза, оон отту чүге көзөп ап болбас деп? Ынчаар-ла бо дөрт-беш чыл дургузунда аныяктар солуну парлалгага ажылдап болур оолдар, кыстарны өөреткен. Игорь Дамдак (ам «Шын» солунда) орустап бижирин арай колдап турар, чингине тыва сестерлиг, философчу аян бар, очулгага шырак. Виктория Ховалыг (ам «Слово» солунда), орустап, тывалап чугаалаары, бижирин дески, тывынгыр, чогаадыкчы аян бар, ындындан-на журналистикага салым-чаяанныг. Чойганмаа Сат (ам «Шын» солунда) чингине тыва аян-биле, таптап, ылавылап бижиринге сундулуг, тыва дылды эки билир. Домак тургузуун бир янзы, илердир дээн бодадын кижиниң

номчуштуг болурун чедип алыры — хүлээлгевис деп билир бис. ТР-ниң Чазааның, ооң Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күсөдип турар А. Т. Конгарның, тургузукчуус болур Парлалга комитетиниң даргазы Очур Сотнамович Шириндуунун аныяктар солунунга деткимчези, доктаамал сагыш човаашкыны бистиң ажылывыска улуг идигни берип турар.

Амыдыралда англилеп «селф-мейд пипл» кылдыр дыңналыр, бодун боду кылып алган кижиге деп үнелел бар. Вера Ооржаковна бодун «мен бодум» деп чугаалаарындан туржук, бодаарындан безин эпчоксунар боор. Ооң ада-иези, Ооржак Бокпай-оолович (ам аравыста чок), Чудур Байыровна Бичелер, үш угбазы, оол дунмазы Олег, оозун чаптап, «Олежк» деп адаар кижиге. Уругларының ачазы Борис, оглу Орлан, чаптанчыг кыстары Ая биле Аржаана. Өг-бүлениң аразында найыралдыын, угбашкыларның демниин! Чоок кижилериниң ынакшылы, билишкени, эш-өөрүнүн, хоочуннарның деткимчези ооң журналист, удуртукчу болурунга улуг салдарлыг болганын Вера Куулар бөгүн, 50 харлаан юбилейин демдегеп тура, чоргарал болгаш хүндүткел-биле сактып, бодап чоруур.

Галина МАСПЫК-ООЛ.

Чырык черде кижилериниң шилип алыр мергежилдери ангы-ангы: чолаачы, башкы, эмчи, шагдаа. А кым-бир кижиге журналисттиң ажылын шилип ап, узун марафон маңнаарынга «Старт-че!» деп дужаал алган дег, орукка маңын үспес, үе-шаг, делегейде, чуртта, республикада чеже хей болушкуннар, өскерилгелер барыл, ону сүрүп чедерин, сөс-биле чуруп, аңаа чедерин, номчукчуга чедирерин бодаар. Чогумчалыг кижик кужунун кудуруундан сегирип алдым! — деп бодап турунда-ла, үе кээргел чок, сени мурнай бээр, соондан халыптар сен. Журналистикага бирээ кижиге «чүктенил» алгаш чорууру болдунмас, «ху ис ху» азы орустап «кто есть кто» дээни ышкаш, кым кайы хире ажылдап чоруурун солун арны көргүзе бээр.

Тыва парлалгада хейге билдингир, ат-сураглыг, чоргаар дыңналыр дыка хей аттар бар. Оларның аразында көскү черни херээжен журналист Вера Куулар ээлеп, бо хүннерге чедир номчукчуларын салбайн, өөртүп чоруур. Амгы үеде «Тываның аныяктары» солунунун кол редактору В. О. Куулар «Шын» солунга чээрби ийи чыл ажылдаан. Ынчангаш ооң дугайында чугаалап тура, «Шын» чокта кайын боор...

«Шын» солун тыва парлалганың арны болганда, ында ажылдап турар журналистерниң дыл-домаа, орустап-тывалап билири, кеткен хеви-даа бедик деннелде турар ужуруг» деп, коммунисттик партия үезинде негелде ындыг турган. «Шынчылар» ол езугаар ажылдап-даа чордулар ийин. Ам-даа солуннарда ажылдап чоруур хоочуннар Алексей Дугержаа, Мижит-оол Саая, Александр Дембирель, Маадыр-оол Калчан, Алексей Аир, Таан-оол Хертек оларның соондан база-ла бир дең-хаяң чоруп ораар Вера Ооржаковнаның кады ажылдап эгелээн эштери бар: Даңгыт Чыдым, Владимир Чадамба, Хенче-Кара Монгуш, Светлана Балчыр, Надежда Эргеп, Николай Базыр

(ам аравыста чок). Чүү дээр боор, тыва парлалгада ат-сураглыг, хүндүткелдиг аттар-дыр ийин. Эскерген боор силер, колдуу эр

Хүндүлүг Вера Ооржаковна!
Бөгүн силерниң амыдыралыңарда аас-кежиктиг юбилейиң хүнүңер. Силер журналистиканың солун болгаш берге ажылыңга бодунарның кокпа оруунарны бир-ле дугаарыңда «Шын» солундан эгелээн болгай силер. Аңаа силерниң бижээни материалдарыңар ханы утканы илередип, хей санныг номчукчуларның сонуургалын чаалап ап келген. Ам-даа ол ажылыңарны уламчыла-вышаан, аныяктар солунунда ажылдап, ооң кол редактору деп улуг эрге-дужаалда ажылдап чор силер. Ол улуг алдар-дыр.
Ынчангаш 50 харлаан юбилейиңер-биле силерге быжыг кадыкшыды, аас-кежикти база ажыл-ижиңерге моон-даа соңгаар чедишкениңерни «Шын» солунунун коллективи күзөп тур.

«Шын» солунунун коллективи.

улус. Ынчангаш «Шынның» арнынга Вера Кууларның бижээни материалдары херээжен уян, чымчак хөөнү-биле өскелерден бир янзы дыңналып турганын номчукчулар утпаан боор. Чүгле солунчуларның эвес, а тулган дээн очулдурукчуларның «каң-накчызы» база «Шын»-на болгай: Монгуш Топча (бистиң аравыста ам чок), Алексей Аир, Алексей Дугержаа, Күстүгүр Сат, Александр Дембирель, Галина Монгуш, Мижит-оол Саая, Сандро Маады, ындыг-ла кончук ырак эвесте чырык өртемчеден элекке чоруткан журналист эживис Николай Базыр... Эртениң чеди шак четпээнде-ле чамдык кабинеттерде бижик кагар машиналар «аялгалап» эгелей бээр чүве. Ынча деп бижип алгаш сактып келдим, редакцияга ажыл дилеп бир уруг келген. «Бижик кагар машинага кандыг сен?» дээрге, «Билер мен» деп харыылаан. Парлавыт дээш, каш домак берип каарга, элээн болгаш эккелген. «Па, бо домактарың чүге шуптузу бичии үжүк-биле эгелээн чүвөл?» дээрге, «Силерниң машинаңарда

бүрү фондуларже үндүрүг акшазын чеди-сес чыл дужаавайн келген, өрелерлиг редакцияга ажылдап эгелээнивис кайын уттундулар. Шалың акшазы агар санче кирерге-ле, бажындан тыртып аппаар, чижээ, Пенсия фондузу. Барык-ла бир чыл чартык ол өрелерни арыглап, чоорту бут кырынга турдуvus ийин. «Ийи компьютер садып алган, редакцияның машиназын ык халыыр кылдыр септеп алган, Вера Ооржаковна-даа шыдап турар-дыр» деп, коллегалары, эр редакторларның чугаалажып турары анаа эвес. В. О. Кууларга эш-өөрүнүн берген бо үнелели үндезиниң: дораан эвес-даа болза, чоорту редакцияның байдалы чүгээртөп, шуудай бергени ооң организакчы, кызымак, коллектив-биле ажылдап билерин, удуртукчу кылдыр дадыкканын бадыткап кээр. Вера Ооржаковнаның чораан боду ол: аажы-чаңы бөдүүн, томааныг, өскелерге хамаарылгазы эвилең-ээлдек. Ол-бо дээш улуг ыт үндүрүп, үнүн бедидип, кончуттунуп турганын көрбээнивис-ле шын. Солунга номчукчулар-

